

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ЕТНООБРАЗИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ РЕЛІГІЙНОГО КОДУ В РОМАНІ ВАСИЛЯ МАХНА *ВІЧНИЙ КАЛЕНДАР*

ОЛЬГА ДЕМЧУК

Національний університет „Острозька академія”, Острог – Україна
olha.demchuk@oa.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2031-0092>

OBRAZY ETNICZNE JAKO REPREZENTANCI KODU RELIGIJNEGO W POWIEŚCI WASYŁA MACHNY *KALENDARZ WIECZNOŚCI*

OLHA DEMCZUK

Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogska”, Ostrog – Ukraina

STRESZCZENIE. Artykuł analizuje obrazy etniczne powieści Wasyła Machny *Kalendarz wieczności* z zastosowaniem dominującej metody imagologicznej. W pracy skupiono uwagę na problematyce interakcji między *własnym* a *cudzym* w ramach prezentowanych w tekście toposów, istotnych w dobie procesów globalizacyjnych. Głównym zadaniem wywiadu naukowego jest badanie obrazów religijnych, które tworzą pewien kod archetypowy w reprezentacji każdego etnotypu. W opracowaniu prześledzono również rolę i funkcje kodu religijnego w wyobraźni autora, cechy geokulturowego i dekoracyjnego imago obrazów etnicznych. W trakcie badania wzięto pod uwagę kontekst etnokulturowego pogranicza jako przestrzeni funkcjonowania wielu obcych sobie narodów, granice kulturowe, które w pewnej mierze zostały wyrównane w świetle historycznego i politycznego tła rozwoju wydarzeń powieści *Kalendarz wieczności*. W wywiadzie przeanalizowano także interakcje wizerunku Ukraińców z heteroobrazami Ormian, Żydów, Polaków i Osmanów w aspekcie religijnym na pograniczu polifonicznym. Udowodniono, że motywem przewodnim powieści Wasyła Machny jest niewidzialna ideologiczna konfrontacja między przedstawicielami określonych wyznań, co najdobitniej zarysowuje się w apokaliptycznych kodach eposu o Mesjaszu.

Słowa kluczowe: imagologia, *własne/cudze*, pogranicze etnokulturowe, heteroobraz, wizerunek, heterokulturowe i dekoracyjne imago

ETHNOIMAGES AS REPRESENTATIVES OF THE RELIGIOUS CODE IN VASYL MAKHNO`S NOVEL *THE ETERNAL CALENDAR*

OLHA DEMCHUK

The National University of Ostroh Academy, Ostroh – Ukraine

ABSTRACT. The article deals with the ethnoimages in Vasyl Makhno`s novel *The Eternal Calendar* with the help of the dominant imagological method. The study focuses on issues relevant in the era of globalization of the interaction between *own* and *other* within the limits of the topos presented in the text. The article investigates the religious images that form a certain archetypal code in the representation of each ethnic image. The study also analyzes the religious code role and functions in the author`s image creation process. It considers the context of the ethnocultural borderland as the space in which different *other* nations function, where their cultural boundaries were set in the light of the historical and political background of events developed in the novel *The Eternal Calendar*. The research examines the interaction between Ukrainians` self-image and the heteroimages of Armenians, Jews, Poles and Ottomans in its religious aspects and does so within the polyphony of borderlands. The article proves that the leitmotif of Vasyl Makhno`s novel is an invisible ideological confrontation between representatives of certain faiths, which is most vividly represented in the apocalyptic codes of the epic about the Messiah.

Keywords: imagology, *own/other*, ethnocultural borderland, heteroimage, autoimage, geocultural and decoration imago

Вступ

Характерними ознаками літературного процесу останніх десятиліть є пошук етноідентичності, проблематика співіснування та взаємодії різних культур і націй, питання міжкультурної комунікації, геопоетики в текстах. Відповідні тенденції зумовлені соціальними явищами мобільності суспільства, міграції, глобалізаційних процесів, оскільки в епоху розмитості географічних і геокультурних кордонів важливим постає саморозуміння й самоусвідомлення в межах етнічного багатоголосся. Унаслідок цього в літературознавстві зростає зацікавлення імагологією, що побудована на зіставленні особливостей *свого* (авто- або самообрази, автоіміджі) та *чужого/іншого* (гетерообрази, гетероіміджі), а також зосереджена „на етнічних образах – літературних репрезентаціях інших національних культур” [Будний 2007: 52]. Етнообрази своєю чергою постають репрезентантами культурних кодів певної нації, поєднуючи в собі геокультурне та декораційне імаго [Пупурс 2017: 43]. У світовій науковій думці серед основоположників імагологічної методології можемо виокре-

мити Маріуса-Франсуа Гюара, Манфреда Беллера, Хуго Дизерінка, Жана-Марі Карре, Джоепа Лірсена, Даніеля Анрі Пажо. В українському літературознавстві проблематику імагології досліджували Юрій Барабаш, Василь Будний, Микола Ільницький, Дмитро Наливайко, Ірина Пупурс.

У зв'язку з розвитком імагологічної методології в літературній українській та світовій науковій думці пріоритетними стають студії, присвячені дослідженню текстів письменників-імагопоетів, основою творчості яких стало інтелектуальне кочівництво, репрезентація гетеро- та автообразів, етнокультурних погранич. До таких авторів маємо всі підстави віднести й Василя Махна – номаду, людину-пілігрима, домінантою творів якого стало питання самоідентичності у зіставленні з культурами *інших*. Хоча дебютував письменник у ліриці, жанрові горизонти Василя Махна не обмежені виключно поезією. Проза автора як нон-фікшн (збірки есеїв письменника неодноразово ставали номінантами Книги року ВВС), так і художня (перша збірка оповідань Василя Махна *Дім у Бейтінґ Голлов* стала Книгою року ВВС – 2015) завжди яскраво вривались в український літературний світ. Перший роман автора *Вічний календар* не став винятком: текст було номіновано на Книгу року ВВС – 2019 і Шевченківську премію – 2020, а також його вдостоєно українсько-єврейської премії „Зустріч” 2020 року. Такий резонанс спричинив зацікавлення постаттю та творчістю письменника, відповідно тексти Василя Махна досліджували Іван Андрусак, Тарас Антипович, Тамара Гундорова, Оlesia Калинюшко, Ігор Котик, Світлана Кочерга, Йоханан Петровський-Штерн, Марія Ревакович, Богдан Рубчак. Однак науковці зосереджували свою увагу на студіюванні аспектів здебільшого поетичної творчості Василя Махна, яка становить основний масив текстів автора, порушуючи в статтях імагологічні питання лише побіжно, що й робить нашу розвідку актуальною.

Мета та завдання дослідження. Мета цієї студії полягає в системному дослідженні репрезентації релігійного коду, котрий є складником геокультурного та декораційного імаго етнічних літературних образів у романі Василя Махна *Вічний календар*, а також – аналізі функції релігійного коду в авторському імаготворенні. Мета статті зумовлює постановку таких завдань: на прикладі роману Василя Махна *Вічний календар* виокремити самообрази й гетерообрази в тексті, проаналізувати їх у рецепції письменника, простежити роль релігійного коду в репрезентації етнообразів в романі, проаналізувати сприйняття та відтворення культур *свого* та *іншого* в творі.

Матеріал і методи досліджень. Об'єктом статті є релігійний код у романі Василя Махна *Вічний календар*, а предметом – репрезентація релігійного коду в імагопоетиці письменника та конструюванні літературних етнічних образів на прикладі аналізованого тексту. Науково-методологічну основу студії складають праці Юрія Барабаша щодо етнокультурного пограниччя, Василя Будного про сутність поняття імагології, її методології, монографія Ірини

Пупурс, у якій окреслено імагологічну парадигму, Ігоря Котика й Йохана-на Петровського-Штерна, чії розвідки присвячені поетиці роману Василя Махна *Вічний календар і творчості письменника загалом*, стаття Світлани Кочерги, в якій порушено проблематику репрезентації пограниччя в сучасній романістиці, та студія Тетяни Семашко щодо українського культурного коду в світлі стереотипізації. Окрім того, розглянуто дослідження Данієля-Анрі Пажо, присвячене культурним та імажинарним кліше, і працю Карла-Густава Юнга, чия ґрунтовна робота порушує питання архетипу та колективного несвідомого.

Провідним методом дослідження є імагологічний. Під час аналізу етнообразів як репрезентантів релігійного коду в тексті використано також елементи культурно-історичного методу, філософсько-антропологічного та герменевтичного аналізу.

Результати та їх обговорення. Творчість Василя Махна займає чільне місце не лише в українському літературному процесі, а й у світовому, оскільки його тексти перекладені багатьма мовами, зокрема англійською, німецькою, польською, чеською й іншими. Мандрівний штиб життя й космополітичний характер, притаманні письменникові, знайшли своє відображення й у творчості автора: перманентний пошук себе, формування власної ідентичності за допомогою перебування в географічному й культурному просторі *чужого*, відповідно й творення етнічних літературних іміджів згідно з методологією Данієля-Анрі Пажо, де образ – це „ансамбль ідей про *іншого*, взятих у процесі «літературизації» і водночас соціалізації” [Пажо 2011: 398]. Саме тому характерною ознакою поетики роману *Вічний календар* є багатоголосся культур, переплетених у тексті, мультипростір, позаяк „у Махновому універсумі – від Брукліна до Казахстану та від Чорткова до Каїру – події та наслідки, зіткнення трьох імперій, діалог п’яти релігій та суперечки семи народів пов’язані в один вузол” [Петровський-Штерн 2021].

У романі репрезентовано різноманітні літературні етнообрази, основними з яких можна назвати українські, вірменські, єврейські, польські, турецькі. Часто етнообрази в творах Василя Махна стають текстом, семіотика якого вкрай насичена символами, архетипними імагемами, кодами. Відтак, уже з перших сторінок тексту можемо спостерігати мультикультуралістський підхід у контексті історії та релігії: „Розпочинається наша історія із того, що восени 5426 року від створення світу, 1666 року від Різдва Христового, 1115 року за вірменським літочисленням і 1076 року мусульманського календаря Гіджри з порту міста Ізмір відплила галера-баштарда” [Махно 2019: 11]. Таким чином, текст – це суцільна міжкультурна комунікація, переплетення безлічі культур, етнічних груп, кодів, які співіснують у межах одного простору, в якому конфлікт між *своїм* та *чужим* „стирається, або принаймні стає не таким гострим. Саме такий тип співіснування притаманний прикордонню” [Кочерга

2020: 6–7]. Основними топосами *Вічного календаря* є Язловець, Чортків, Бучач, Єрусалим і Митниця, які й утворюють етнокультурні пограниччя, оскільки є місцями, де взаємодіють і комунікують між собою представники різних етносів, послаблюючи межі між *своїм* та *чужим*, однак не стирають їх.

На думку Юрія Барабаша, в умовах етнокультурного пограниччя дихотомія *своє-чуже* перетворюється на тріаду *своє – інакше – чуже*. Тобто етнотип, який потрапляє із будь-яких причин в іншомовний й інонаціональний простір, що „через якісь обставини, з правила біографічного характеру, не зовсім *чужий* для нього, та все ж не *свій*, у кожному разі – *інакший*” [Барабаш 2020: 11], мирно співіснуватиме з *іншими* культурами, не асимілюючи їх одна під одну, а утворюючи мультикультурне середовище, водночас розуміючи й приймаючи *свою* відмінність від *інших* і відмінність *інших* від *свого*. Утім, у такому багатоголоссі культур між представниками різних етнотипів не уникнути конфліктів, йдеться не лише про війни – а й інші деструктивні форми поведінки, зокрема й на тлі релігійних розбіжностей. Яскраво суперечність на основі вірувань репрезентовано на прикладі взаємин українських і єврейських етнообразів у межах пограниччя, яке утворює Митниця: „Жодні єврейські імена зі Святого письма не могли би переконати нікого в Митниці, що євреї не винні у смерті Спасителя. Навіть Критай знав, що винен Гольдштейн, винен Альбін, винні крамар, міняйли і служка. Усі митницькі євреї разом зі своїми жінками та дітьми були винні” [Махно 2019: 251]. В основі ж цього конфлікту маємо архетипне вірування, закладене в колективному несвідомому християн, репрезентантами яких у тексті Василя Махна є самообраз українців. Це вірування засноване на біблійному епосі й полягає в тому, що саме ізраїльський етнос був свідком смерті Ісуса Христа, і був тим народом, що відвернувся від нього. Натомість старозавітний епос юдеїв, що представляє гетерообраз євреїв, не визнає існування Нового Завіту. На основі цих архетипних переконань невміння прийняти *інакшість чужого* в межах одного локусу прогресувало та базувалось не лише на фундаментальних соціокультурних і релігійних цінностях, а й на рівні побутових речей, оскільки українці тепер не могли змиритись із фактом, що євреї „робили все, щоб кожної суботи на столі в них було вино і хала. І щоби служниця доглядала їхніх дітей і поралася за них на кухні. Тобто там було все навпаки й інакше, ніж те, до чого звикли з дитинства митницькі християни” [Махно 2019: 251]. Подібні суперечки виникали навіть попри те, що на території етнокультурного помежів'я часто православні храми, католицькі костели, вірменські церкви, мусульманські мечеті, гебрійські синагоги існували поруч. Проте євреї теж проявляли байдужість до релігійних символів християн, зокрема це помітно в епізоді з побудовою корчми, що належала Альбіну, напроти християнського храму: „Поки встановлювали та припасовували іконостас та царські врата, отець Феліштан зі своїм помічником спостерігали, як зводиться корчма”

[Махно 2019: 251–252]. Окрім того, слід зауважити, що характерною рисою імаготворення етнотипів у конфліктній репрезентації в романі Василя Махна є відсутність будь-яких декораційних імаго, які можуть виказати симпатію чи антипатію письменника до етнічних образів його роману.

Цікавим є також те, що Василь Махно під час імаготворення етнообразів не використовує стереотипи, „як узагальнені ментальні конструкти, що є результатом профілювання світу етнічною свідомістю” [Семашко 2017: 281], натомість письменник довіряє виключно своїй внутрішній рецепції того чи того етносу. Тому образи єврейського етносу постають яскравими репрезентантами релігійного коду в романі *Вічний календар*, оскільки євреї „на думку Махна, становили незамінну нитку в структурі України. Зникнення євреїв із культурної мапи дорівнює смерті цілої країни, яку «не пошиєш з сувоїв Тори». [...] Євреї перетворились на слова” [Перовський-Штерн 2016: 24]. Детального аналізу заслугоує представник ізраїльського етнотипу Саббатай Цві – лжемесія, „ізмірський мешканець, який оголосив про своє месіанство” [Махно 2019: 11], що неабияк сколихнуло і християнські, і юдейські релігійні громади. Спаситель з Ізміру – втілення релігійного коду (лже)месіанства, що відіграє значну роль згідно зі священних писань обидвох течій, оскільки прихід Месії означає порятунок єврейського народу та початок Страшного суду. Василь Махно в романі *Вічний календар* бере за основу образу Саббатая Цві реальну історичну постать й доповнює геокультурне імаго конкретного представника ізраїльського етнотипу певними кодами, релігійними імагемами, котрі відразу вказують на лжемесіанство. Яскравою деталлю декораційного імаго персонажа Саббатая стало зневажливе ставлення до священних писань юдаїзму, а саме – до першої й головної частини Танаху – Тори, а також – до символу правовірних юдеїв, їжі Суботи (священного дня тижня в юдаїзмі) – риби:

Рабин опустив очі.

„А що ти приніс до синагоги?” – спитав, показуючи рукою на колицю, яку Саббатай Цві не відпускав, притиснувши до грудей.

„Рибу, загорнуту листком Тори”.

„У листок Тори?” – тремтячими губами перепитав старий рабин.

Сара, що стояла поруч із Саббатаєм Цві, побачила, як у рабина, що служив у синагозі більше сорока років, підкосилися ноги [Махно 2019: 19].

Характерною рисою поезики авторського імаготворення Саббатая Цві є розкривання коду лжемесії за допомогою інших гетерообразів, що слугували рефлексією *Машиаха*, крізь яку простежується його фальшива сутність. Ідеться зокрема про лжепророка Іллю – Натана з Гази, кабаліста Нехемію, та османського султана Мегмеда IV. Кожен із цих трьох персонажів слугував ключем до підтвердження самозванства Саббатая. Наприклад, Натан був автором вигаданого пророцтва, через яке Цві й повірив у своє особливе

призначення Месії: „Рукопис був підробкою, але про це не знав ніхто, окрім Натана з Гази, який сам написав його...” [Махно 2019: 23]. Нехемія га-Кoen зі Львова, що приїхав побачитись із Саббатаєм, коли той перебував в ув'язненні, щоб дізнатись про час повернення євреїв до Єрусалима, відкрив істину про лжемесію за допомогою комунікації: „А третього дня, не отримавши відповіді на свої запитання, вибіг Нехемія га-Кoen на міську площу й прокричав, що Сабатай Цві – самозванець” [Махно 2019: 33]. Останнім етнообразом, за допомогою якого розкрився код гебрея-лжеспасителя, став османський султан Мегмед IV, внаслідок зустрічі з яким Саббатай Цві прийняв іслам задля збереження свого життя, отримавши мусульманське ім'я – Мугамед-ефенді: „Ось лучник, – сказав Мегмед IV, звертаючись до Саббатая Цві, – ось його стріла. Якщо ти Месія, то твоє тіло відкине лук. Якщо ні – вибач” [Махно 2019: 35]. Релігія й віра в цьому випадку є символом перемоги й влади над кимось, оскільки той, перед ким мав схилитись султан як перед юдеєм, зрештою, сам став мусульманином. Отож, прийняття релігії *чужого* – це спосіб асимілюватися під *інше*.

Хоча й український етнотип є самообразом у творчості автора, його голос у романі звучить, можна сказати, на маргінесах у аспекті віри та релігії. Іміджі українців у тексті часто мають функцію опозиції щодо представників *інших* релігій та культур. Зокрема Йоаникій Галятовський, „архімандрит Чернігівського монастиря, написавши працю «Месія праведний, Ісус Христос, син Божий. Розмова християнина з євреєм» і видрукувавши її у друкарні Києво-Печерської лаври, звинуватив рабинів у ритуальних вбивствах, несприйнятті гоїв і прохав християн не тривожитися про те, хто ж насправді Месія” [Махно 2019: 31].

Польський етнотип також є репрезентантом християнського релігійного коду, але – гілки католицизму. Утім, символи, що стосуються вірувань, не є домінантними в декораційному імаго етнічних образів поляків. Василь Махно лише іноді відображає деякі релігійні традиції католицизму за допомогою репрезентації польського етнотипу. Наприклад, інтер'єр костелів репрезентовано у світлі поглядів короля Міхала Корибути Вишневецького, який разом із дружиною Елеонорою Марією Австрійською приїхав на похорон Гризельди Вишневецької: „Під величним склепінням базилики пишність, із якою було обставлено поминальну службу, вражала” [Махно 2019: 90]. Особливістю стилю Василя Махна під час імаготворення польського етнотипу є маргінальність авторської рецепції, натомість значення має лише погляд гетерообразів поляків на релігійно-обрядову дійсність. Окрім того, представники цього етнотипу не схильні втручатися в конфлікти між *іншими* вірами, що ми можемо спостерігати у випадку з Волянським, хорунжим польської гусарії, який відповідав за землі в Митниці, і дозволив будувати корчму єврею Альбіну навпроти нової церкви.

Зображення вірменського етнотипу в межах етнокультурного пограниччя Язловця має мультикультурний характер, позаяк вірмени найкраще пристосувались до *інакшого*. Перші три покоління аналізованого гетерообразу прибули з Кафи спочатку в абсолютно *чуже* середовище, проте згодом межі між *чужим* і *своїм* трішки стерлись, що помітно в мовах, якими розмовляли вірмени: спочатку вірменська й татарська, а потім, коли Язловець із-під влади Османської імперії перейшов до Австро-Угорщини, наступні покоління розмовляли вже вірменською й польською. Однак в аспекті релігії представники цього етнотипу ніяк не хотіли сприймати *чуже*, оскільки всі громади й покоління вірмен належали до східного православ'я, тому, коли Миколай Торосович уклав унію з католицькою церквою, „більшість вірмен вважали Торосовича самозванцем і відступили з його єпархії” [Махно 2019: 62].

Щодо турецького етнотипу як репрезентанта мусульманської релігії „мультикультурність, змішування національних первнів найвиразніше виявилися у взаємодії українців з особами турецької національності” [Котик 2020]. По-перше, османи не переслідували за віру й не руйнували костелів чи церков на територіях, які захопили. По-друге, в романі найчастіше репрезентовано навернення в мусульманство, зокрема на прикладі роду Баревичів, коли сини Гриця прийняли іслам, щоби вступити до османського війська. Окрім того, яскраве відображення поєднання православно-мусульманських традицій представлено через код весільної релігійної обрядовості під час одруження українки Варвари Баревич та османського упорядника Мурзи: „Варвара прийшла до молодого у вишитій сорочці й спідниці. Голова її була коронована вінком із засушеного на Зелені свята барвінку та інших митницьких зел. Турецьке весільне вбрання тримав на руках один із трьох супровідників Мурзи” [Махно 2019: 195].

Наскрізним мотивом роману є апокаліптичні тенденції, які виражені у світлі архетипних уявлень етнотипів. Ці архетипні уявлення на основі релігійного світогляду є фактично спільними майже для представників усіх конфесій, оскільки „детермінативний вплив несвідомого, незалежно від традиції, забезпечує подібність, навіть однаковість досвіду та його репрезентацій в уяві всіх індивідів” [Юнг 2012: 118]. Однак, коли репрезентанти ізраїльського етносу чекали на Месію як на спасіння, рятівника, що приведе їх у Єрусалим, представники народів, більший відсоток яких належить до християнських релігійних спільнот, боялися появи Спасителя, позаяк це означало кінець світу: „Бо відомо, що перед останніми часами прийдуть лжемесії, війни, голод, хвороби, потопи й настане велике збаламучення всіх народів” [Махно 2019: 11–12]. Невидиме протистояння щодо істинності віри між християнами та юдеями є одним із важливих мотивів роману. Особливо чітко ідея суперечностей між релігійними догмами виражена в питаннях кінця світу та очікуванні Месії:

Ось чому не стихали суперечки по синагогах, бо книжники, йдучи за кожною літерою Тори, послинюючи пальці, розвивали сувої пергаменту, аби збагнути слова спершу очима, а відтак – розумом. А християнські богослови, такі як Йоаникій Галятовський, були переконані, що лише християни дотримуються закону Мойсея, тому будуть спасенні [Махно 2019: 11].

Релігійний код у романі репрезентовано також в образі вірменина Минаса Сириновича за допомогою концепту *homo viator*. Архітектор змальований в образі паломника, що перебуває на шляху здобування власної ідентичності, подорожуючи сакралізованими місцями: „...Минас заходив першим і мовився у вірменській частині, пропахлій восковими свічками. Відчував, що перебуває в серці місця, де відбувалися події, що перекраляли світ” [Махно 2019: 79]. Окрім того, топос Єрусалима теж є пограниччям для компромісного співіснування релігійних спільнот: „Щоб уникнути колотнечі між вірменами та греками, право відчиняти головні двері Храму мали два єрусалимські роди мусульман” [Махно 2019: 79].

Код релігії відображено у світлі концепту *homo scribens*. Зокрема це можна спостерігати на прикладі етнообразу Натана, який здійснив реміфологізацію біблійного наративу про прихід Месії, сфальшувавши пророцтво про Цві: „І народиться син у Мордехая Цві у 5386 році, і назвуть його Саббатаєм Цві, і переможе він великого крокодила, і позбавить сили люту змію. Він є справжнім месією. Його царство буде вічним, і поза ним нема ізбавителя в Ізраїля” [Махно 2019: 27–28].

Висновки

Отже, релігійний код ґрунтовно прописаний у декоративному імаго етнотипів, репрезентованих у романі Василя Махна *Вічний календар*. Звісно ж, символи й коди, використані письменником під час імаготворення літературних репрезентантів певних націй у тексті, впливають із геокультурного імаго, притаманного тому чи тому етнообразу. Ідеться насамперед про соціальну й культурну закономірність, за якої самообраз українців, гетерообрази поляків, вірменів належать до представників християнства, іміджі османів – до мусульманства, а євреїв – до юдаїзму, що також пов’язано з використанням історичного тла роману, а відповідно й фігуруванням у творі справжніх історичних релігійних постатей, як Саббатай Цві, хоча й у художній обробці Василя Махна.

Особливістю поетики письменника є використання етнокультурного пограниччя як контексту взаємодії різноманітних етнообразів. Помежів’я, функції якого в романі *Вічний календар* виконують топоси Язловця, Митни-

ці, Єрусалиму, Чорткова, Бучача, стає мультикультурним простором, у рамках котрого *чуже* з часом втрачає категоричність і стає вже *інакшим*, тобто звичним, але не *своїм*, утворюючи багатоголосся. Проте найчіткішим у пограниччях роману постає голос єврейського етнотипу, представники якого репрезентують релігійний код юдаїзму. Порівняно з домінантним гетерообразом іміджі поляків, вірменів і навіть самообраз українців залишаються на маргінесах роману. Найбільш помітне протистояння релігійних архетипних уявлень між християнами-українцями та юдеями-євреями, представники яких вірили кожен у *свою* святість і пропащість *ішого*, що особливо помітно в контексті приходу лжемесії: коли представники етнообразу євреїв чекали його як спасіння, а етнообрази-представники християни очікували як знаку про кінець світу. Мультикультурність і асиміляція однієї релігії під іншу найяскравіше представлена на прикладах турецьких етнообразів, репрезентантів мусульманства, й українських, що змінювали свою віру, щоби краще влитись в османський культурно-історичний контекст. Релігійний код у романі також репрезентовано за допомогою концептів *homo viator* і *homo scribens*.

Авторське імаготворення літературних етнообразів у романі Василя Махна заслуговує детальнішого розгляду не лише в контексті функціонування релігійних імагем, а й в аналізі й розгляді інших культурних, історичних кодів та символів, що утворюють декораційне імаго в імагопоетиці художньої прози письменника.

Список використаної літератури

- Барабаш Ю., *Чуже – Інакше – Своє. Етнокulturне пограниччя: концептуальний, типологічний та ситуативний аспекти*, [в:] „Слово і час”, 2020, № 2 (710), с. 3–32.
- Будний В., *Розгадка чарів Ціриці: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології*, [в:] „Слово і час”, 2007, № 3, с. 52–63.
- Кочерга С., *Пограниччя як текст: ретроспекція сучасної романістики*, [в:] *Геопоетичні студії. Науковий альманах. Феномен місяця*, ред. С. Кочерга та ін., Острог: Видавництво НаУОА, 2020, вип. 5, с. 6–15.
- Пажо Д.-А., *Від культурних кліше до імажинарного*, [в:] *Літературна компаративістика: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми*, упор. Д. Наливайко, Київ: СтилоС, 2011, вип. IV, ч. II, с. 396–430.
- Петровський-Штерн Й., *Слово ожиле й перевтілене*, [в:] В. Махно, *Єрусалимські вірші*, Київ: Критика, 2016, с. 8–39.
- Пупурс І., *Схід у дзеркалі романтизму (імагологічна парадигма романтичного орієнталізму: на матеріалі західно- й східноєвропейських літератур кінця XVIII–XIX ст.)*, Суми: Університетська книга, 2017.

- Семашко Т., *Соматичний культурний код українців через призму перцептивної стереотипізації*, [в:] „Przegląd Wschodnioeuropejski”, 2017, т. 8, № 1, с. 281–288.
- Юнг К.-Г., *Архетипи і колективне несвідоме*, Львів: Астролябія, 2012.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Barabash Y., *Chuzhe – Inakshe – Svoie. Etnokulturne pohranychchia: kontseptualnyi, typolohichnyi ta sytuatyvnyi aspekty* [Alien – Different – One`s Own. Ethnocultural Frontier: Conceptual, Typological and Situational Aspects], [v:] „Slovo i chas”, 2020, no. 2 (710), s. 3–32.
- Budnyi V., *Rozghadka chariv Tsirtsei: natsionalni obrazy ta stereotypy v osvittleni literaturnoi etnoimanolohii* [Unraveling the Charms of Circe: National Images and Stereotypes in the Light of Literary Ethnoimagology], [v:] „Slovo i chas”, 2007, no. 3, s. 52–63.
- Kocherga S., *Pohranychchia yak tekst: retrospektsiia suchasnoi romanistyky* [Borderlands as a Text: a Retrospection of Contemporary Fiction], [v:] „Heopoetychni studii. Naukovyi almanakh. Fenomen mistsia”, za red. S. Kocherhy, Ostroh: Vydavnytstvo NaUOA, 2020, vyp. 5, s. 6–15.
- Pazho D.-A., *Vid kulturnykh klishe do imazhynarnoho* [From cultural clichés to the imaginary], [v:] *Literaturna komparatyvistyka: Imanolohichnyi aspekt suchasnoi komparatyvistyky: stratehii ta paradyhmy*, upor. D. Nalyvayko, Kyiv: Stylos, 2011, vyp. IV, ch. II, s. 396–430.
- Petrovskiy-Shtern Y., *Slovo ozhyle y perevtylene* [The Word Embodied and Reincarnated], [v:] V. Makhno, *Yerusalymski virshi*, Kyiv: Krytyka, 2016, s. 8–39.
- Pupurs I., *Skhid u dzerkali romantyzmu (imanolohichna paradyhma romantychnoho oriientalizmu: na materialy zakhidno- y skhidnoevropeyskykh literatur kintsia XVIII–XIX st.)* [The Orient in the mirror of romanticism (imagological paradigm of romantic orientalism: based on the material of Western and Eastern European literature of the late 18th–19th centuries)], Sumy: Universytetska knyha, 2017.
- Semashko T., *Somatychnyi kulturnyi kod ukraintiv cherez pryzmu pertseptyvnoi stereotypizatsii* [Somatic cultural code of Ukrainians through the prism of perceptive stereotyping], [v:] „Przegląd Wschodnioeuropejski”, 2017, т. 8, no. 1, s. 281–288.
- Jung C.-G., *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome* [The Archetypes and The Collective Unconscious], Lviv: Astroliabiia, 2012.

Список використаних джерел

- Котик І., *Махно, той самий та інший*, [в:] Електронний ресурс: http://litakcent.com/2020/03/12/mahno-toy-samiy-ta-inshiy/?fbclid=IwAR0iv8w_NYVA6oGCCVDr1nzksjwjuLxAo3NANMY9lsWcniXXQwZf9J0oTUo (26.11.2022).
- Махно В., *Вічний календар*, Львів: Видавництво Старого Лева, 2019.
- Петровський-Штерн Й., *На саламандровій землі. Про роман Василя Махна «Вічний календар»*, [в:] Електронний ресурс: http://maydan.drohobych.net/?p=98789&fbclid=IwAR3JYjnCXHDAZ9E6_CyyD6QG8VgNa_fk01E47Yl1GrPo860w00HwRW9D7Vg (26.11.2022).

Spysok vykorystanykh dzherel [References]

- Kotyk I., *Makhno, toi samyi ta inshyi* [*Makhno, the Same and the Another*], [v:] Elektronnyi resurs: http://litakcent.com/2020/03/12/mahno-toy-samiy-ta-inshiy/?fbclid=IwAR0iv8w_NYVA6oGCCVDr1nzksjwuLxAo3NANMY9lsWcniXXQwZf9JOoTUo (26.11.2022).
- Makhno V., *Vichnyi calendar* [*The Eternal Calendar*], Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2019.
- Petrovskiy-Shtern Y., *Na salamandrovii zemli. Pro roman Vasylia Makhna «Vichnyi kalendar»* [*On Salamander Land. About Vasyl Makhno`s novel «The Eternal Calendar»*], [v:] Elektronnyi resurs: http://maydan.drohobych.net/?p=98789&fbclid=IwAR3JYjnCXHDAZ9E6_CyyD6QG8VgNa_fk01E47Yl1GrPo860w00HwRW9D7Vg (26.11.2022).